

УДК 821.161.2.09

«СВЯТІ ЛИЦАРІ» В ПРОЗІ ЮРІЯ ЛИПИ

Левицька Н. Є.

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Сімферополь, Україна

У статті розглядаються художні образи селян у новелістиці Ю.Липи та проблеми літературного характеру, зображеного у прозі письменника, переосмислення народного досвіду характеротворення.

Ключові слова: характер, характеротворення, новелістика, жанр, мотив, монументалізм.

Творча спадщина Ю. Липи привертала увагу української емігрантської критики, але часто розглядалася вона переважно з погляду позахудожніх ідеологічних інтересів. Більше поталанило поезії цього автора, на яку принагідно звернули увагу Л. Биховський, М. Антонович, Б. Стебельський та ін.

Короткий нарис Б. Стебельського «Ю. Липа» є взірцем вдумливої інтерпретації ідей і творчості Ю.Липи. Приділивши належну увагу соціологічним і культурософським ідеям письменника та його поетичному доробку, дослідник лише згадує про його прозову творчість: «В 1931 році появився роман «Козаки у Московії», а в роках 1936–1937 три томи новель «Нотатник» [148, 286]. Через абзац після цього сухого повідомлення про дати видання прозових творів Ю. Липи автор визначає роль і місце Ю. Липи як літератора й теоретика політичної думки, обминаючи характеристику Липи-прозаїка: «Якщо Липа-поет виринає у нашій літературі на провідне місце сучасної нашої поезії, то Липа-соціолог виступає теж одним з найвидатніших теоретиків української політичної думки» [148, 287]. Б. Стебельський вважає прозовий доробок Ю. Липи менш вартісним порівняно з його поезією та ідеологією. У дослідженні Б. Стебельського відбито сформоване ставлення до Ю.Липи як до мислителя і поета, а чому складається враження, ніби його прозові твори не досягали вершин?

Можна здогадуватися, що епічні твори, зокрема, новели Ю. Липи, були досліджені в діаспорі, однак не варто ризикувати у ствердженні такого факту з огляду на труднодоступність (віриться, тимчасову) відповідних студій, за умови, якщо вони взагалі існують. Наведені в його передмові до «Нотатника» уривки з рецензій належать добі міжвоєнного двадцятиліття. З них можна зрозуміти, що проза Ю.Липи, на відміну від його поезії, викликала суперечливі, часто – різко протилежні оцінки. Особливо це стосується роману «Козаки в Московії». Л.Череватенко наводить уривки «з деяких відгуків тогочасної преси»: «...М.Рудницький в газеті «Діло» зауважив: «Постаті героїв знебарвлені, шабльоново програмові[...] Роман[...] не різниться від реферату[...] і є досить прикрою лектурою». А ось думка газети «Слово», що виходила у Вільно: «Цей новий том Липи, то боротьба й наука[...] Липа – то наука державної рації, виложена на історії минулого». Журнал «Вісник» констатував: «Приємно вражає в Липи його велике знання доби та її побуту. Причому ця ерудиція не обтяжує роману і не робить його тяжкостравним. Навпаки, книжка читається легко... «Козаки в Московії» є одною з

найбільш культурних історичних повістей, які в нас є». Журнал “Перемога”: засвідчував, що “книга читається з почуванням, що огортає учасника бенкету: не сахаринову лімонаду п’ється, а важке еспанське вино, що товстою хвилею переливається в горло та буйним хмелем б’є в голову. Тут вам і бистроумні сентенції Франсівського Куаняра і Раблесівський регіт, і наша запорожська бравура, і триумф державницької думки над приватами шляхти і пристрасть черні”. А С.Доленга в журналі “Ми” писав: “В порівнянні з тим, що в нас на літературному гумні молотять і віють – “Козаки в Московії” добра й цінна книжка, на ціле небо вища від писань інших письменників в цій ділянці” [164, 10].

Історичний твір Ю.Липи, очевидно сприймався як зразок ідеологічно загостреної прози у формі пригодницького роману. Художню вартість його ще належить дослідити (ця тема виходить за межі нашого дослідження). Розмови про мистецькі особливості твору уникає і сучасна дослідниця С.Андрусів, обмежуючись чисто ідеологічним підходом: “Роман Ю.Липи “Козаки в Московії” уже в самому заголовку окреслює основну ідеологічну опозицію твору: Україна/Росія (Московія), а отже, і основний конфлікт у романі. Це теж різко відрізняє західноукраїнський історичний роман (повість) від українсько-радянського, де обов’язковим ідеологічним каноном було прославлення непорушної і вічної дружби “двох братніх народів”... [6, 168]. В іншому місці С.Андрусів відносить роман “Козаки в Московії” до “типових продуктів[...] масової культури”, ставлячи автора на одну дошку із другорядними галицькими беллетристами. “Твори культових для наймасовішої галицької читацької аудиторії історичних бестселерів А.Чайківського, В.Будзиновського, І.Филипчака, Ю.Липи, С.Ордівського, А.Лотоцького були типовими продуктами тодішньої масової культури, деколи не надто високої мистецької вартості, але саме вони і саме завдяки своїй масовості, популярності, можливо, найбільше спричинилися до глибокого прищеплення національної ідентичності масовій свідомості галицьких українців...” [6, 12].

Навряд чи науково коректними є твердження дослідниці про те, що одесит Ю.Липа був творцем “західноукраїнського історичного роману”. Мабуть, лише формально-ідеологічний підхід зумовив й інтерпретацію “Козаків у Московії” як продукту масової культури в одному ряді із тими справді маскультурними писаннями, за які ця книжка, на думку С.Доленги, була “на ціле небо вища”.

Місце роману “Козаки в Московії” в українській літературі можна визначити, лише “вписавши” цей твір у широкий контекст української історичної белетристики та на підставі з’ясуванням його художньої вартості.

Навівши ряд оцінок роману в тогочасній пресі, Л.Череватенко обмежується лише стислим, але характерним фрагментом із відгуку С.Гродзинського на “Нотатник”: “...Це детально розроблені постаті, добрі і злі, позитивні й негативні, тих, що будували державу, і тих, що свідомо чи ні, її валили. Це безпристрасність майже лікарська...” [164, 11]. Схоже, сучасний дослідник поводить цитату тільки для того, щоб її спростувати: “Мабуть, з останнім твердженням можна і не погодитись: якраз пристрастність і пристрасть аж клекотять, джерелом б’ють з Липиних описів і характеристик. Надто вже боліли йому здобуття незалежності і розгром української держави” [164, 11].

Уже й із наведених прикладів можна скласти певне уявлення про суперечливість оцінок прозового доробку Ю.Липи, дотеперішню невиробленість об'єктивних аналітичних підходів, зокрема до новел, уміщених у "Нотатнику". Однак і в цьому не варто поспішати з висновками: дослідження творчості Ю.Липи тільки починається і час для обґрунтованих узагальнень – попереду.

Прозу Ю.Липи можна оцінити, лише враховуючи літературну, психологічну, соціокультурну ситуацію, в якій вона творилася, і в контексті світоглядних ідей, що їх сповідував автор.

Важко стверджувати, чи існують у літературознавчій діаспорі дослідження новелістики Ю.Липи з погляду її жанрової адекватності.

Ю.Липа відстоював настави художнього "споглядання" національного характеру "знутри", "від засад". На підставі цих концептів прозаїк спростував теорії "зовнішньої" об'єктивістської інтерпретації історії, культури України й національного характеру українця. Цей принцип він послідовно утверджував як ідеолог і як письменник, поклавши в основу поетику характеротворення персонажів. Прагнення заглибитись у національний характер, пізнати його в історичній ретро- й інтроспективі, у цілісності, повноті й, вірогідно, спонукало Ю.Липу звернутися до прози й відмовитися від поетичної творчості. Письменник зображає своїх героїв за мірою народної правди, а не з позицій тієї чи іншої доктрини. Тому він, як неприйняту й хибну, відкидає можливість підходів до національного характеру із мірками й засадами, що вироблені в інших культурах: "Єсть якийсь трагізм, – зазначає Ю.Липа, – у цьому образі: беруть навмання засаду, вироблену чужим національним організмом (все одно: перську чи німецьку), спостерігають із здивуванням, що ця засада не пасує до України, і – засуджують вкінцісвій власний край, а не чужу засаду. Ці "принципи", доктрини, догмати, взяті від чужинців і не достосовані до української психології й традиції, стають не засадами, а засудами. Применшування елітою власного краю і вічний песимізм – це найхарактерніше явище українського 19-го і початку 20-го століття" [1, с.62].

Виступаючи як публіцист із запереченням "ідеології засудів" і проявів національної меншовартості, Ю.Липа створював повнокровні, повносилі, поетизовані й міфологізовані народні характери у своїй новелістиці, недвозначно утверджуючи думку, що народ є справжнім героєм історії. Його прозу можна оцінити, лише враховуючи соціокультурну ситуацію, в якій вона творилася, і в контексті світоглядних ідей, що їх відстоював автор.

Художні характери часто відображають характер самого Ю. Липи та його сучасників. Вони невіддільні від історичної ситуації, в якій формувалися, адже суспільна атмосфера і в окупованій Польщею Західній Україні, і в еміграційних колах була насичена авторитаристською та волюнтаристською ідеологією, войовничим етнонаціоналізмом – все це було властивим багатьом країнам Європи міжвоєнного двадцятиліття, що зумовлювало процес міфотворення "правонаціоналістичного руху в Україні", засновником якого став Дмитро Донцов [2, с. 139].

Творчі стосунки між Ю.Липою та Д.Донцовим, що мав великий вплив на українську діаспору та "Празьку школу", найдоцільніше було б схарактеризувати як

політичну полеміку, внутрішнім змістом якої було не зближення, в розрізнення ідеологічних та естетичних позицій. Ю.Липа не належав до вихованців Д. Донцова, концепції якого протиставив власну національну концепцію. Він виборював власну творчу суверенність. Феномен Ю. Липи цікавий насамперед своєю оригінальністю, що її не зрідка намагалися і досі намагаються поховати під нашаруваннями ідеологічних доктрин.

Цей висновок має прямий стосунок до теми дослідження: в “Нотатнику” Ю.Липа сфокусував свою увагу на характерах представників народу, насамперед – селянства, створивши низку переконливих образів (Рубан, коваль Супрун та ін.), які вже й своєю появою в літературі протистояли героєві корпоративноінтелігента, орденського, варязького типу, що був ідеалом Д.Донцова.

Створюючи образи своїх героїв – учасників національно-визвольної боротьби 1917-1920-го років, Ю.Липа апелює передусім до козацько-лицарської традиції України. За наративною тональністю новела Ю.Липи “Рубан” складається мовби із двох різнофактурних частин. У першій домінують стилістичні прийоми героїчного епосу, що відтворюють пафос народно-визвольної боротьби й характеру народного героя. У другій – апереважають реалістичні інтонації, герой ніби маліє, позбавляючись містичного ореолу й маєстату, зрештою, безславно (не вчинивши останнього подвигу) гине.

У характері ватажка Рубана, героя однойменної новели (вслід за автором, називаємо новелами всі твори, вміщені в “Нотатнику”, хоча деякі з них доцільніше кваліфікувати як повісті), Ю.Липа підкреслює насамперед типажність, родову схожість з героями козацьких дум. На тлі ірраціональної селянської стихії постає (“виринає”) Рубан, покликаний організувати (не підкорити!) цю стихію. Він – свій, “тутешній”. Письменник наділяє героя рисами козака-характерника, схожого на дух, появи якого чекали, якого прикликали – козацький, дух українського села. Ю.Липа постійно підкреслює: Рубан – народний герой, власне, лицарська іпостась народу. Для утвердження його в такому статусі письменник використовує прийоми стилізації під фольклорні, агіографічні твори, досягаючи цим виразної епічності, билинності персонажа, міфологізуючи його, хоча при цьому не порушуються й реальні пропорції характеру. Подолавши надіслані Ворошиловим війська, Рубан стає уособленням селянської помсти, селянського гніву, “селянської смерті” на ворогів, стає легендою. Художнє чуття не зрадило письменника, коли він, спираючись на традиційну поетику героїчного епосу, створив монументальний характер народного ватажка.

Письменник намагається декодувати селянський характер, зрозуміти його таємну мову, розкрити причини, які спонукали до певних вчинків. Блискучим аналізом характеру “людини землі” є новела “Коваль Супрун”. У ній розгортається картина революції і світу з погляду сільського коваля Супруна, отже, з погляду найдавнішої етнічної верстви, вона постає з погляду вічності. Цей метафізичний погляд, у якому фокусує мудрість простих і нетлінних істин, спростовує надумані політичні доктрини й життєві програми, витворені цивілізацією, що обриває ниті зв'язку із природою. Новела підкреслено полемічна. Проте, не вдаючись до прямої полеміки, Ю.Липа максимально насичує художню тканину твору зарядами

провокативних викликів. Супрун приходить в революцію як представник гордої, свідомої своєї потуги селянської маси, втілюючи її красу, розум і силу. Не злидні, гірка доля змусять коваля Супруна стати селянським ватажком, а відчуття несправедливості, яка панує у світі, й непоборне бажання утвердити свою хліборобську правду, посісти в житті саме те місце, якого насправді вартий і він, і його селянський стан.

Ясна річ, Ю.Липа був апологетом “героїчного чину”, співцем “святих лицарів”, що стверджує вся його творчість. Однак, на відміну від Д. Донцова та Є.Маланюка, він, як свідчать його новели, не ділив народ на еліту й плебс, маючи на увазі селянство: за грізних обставин воно ставало “святим лицарством”.

Сила села, тотожна силі стихій. Ця думка, викристалізована в оповіданні “Рубан”, переливаючись в різні образи, становить один із провідних мотивів “Нотатника” Ю.Липа, зокрема, і в новелі “Коваль Супрун”. У позиціях селянського світогляду, як його зображує Ю.Липа, з’ясовується, що хліборобський світ є істинним, праведним, справжнім. У порівнянні з ним урбанізований світ видається несправжнім, власне, є антисвітом. У праведному світі панує Божий порядок, в антисвіті – безлад, спричинений сатаною. Подолавши осідки, гнізда антисвіту, отже, приборкавши “змія лукавого”, коваль Супрун постає міфічним героєм на взірць християнського Георгія Побідоносця чи фольклорного богатиря, дарма що наївність цієї схеми очевидна. Але слід мати на увазі Липині спростування політичної короткозорості сучасних йому ідеє- та доктринотворців, які не враховували чи не розуміли особливостей селянського світогляду й характеру і відводили селянству другорядну роль у національно-визвольній боротьбі. Вони прорахувалися, трактуючи селянську стихію як безлад, протиставляючи їй згадану в новелі “Рубан” “єрархію” як синонім суспільного порядку. Насправді “стихійність” селянського світу є формою життєвої організації, консервативної і непоборно міцної, що триває впродовж тисячоліть, апробованої в різних історичних епохах.

Ю.Липа, як видно з “Нотатника”, відкидає Маланюкову версію про те, що вина за поразку в національно-визвольній боротьбі лежить на несвідомому “плебсі”, тому зображає одухотворені, героїчні характери селянських ватажків (Рубан, Супрун). Письменник заперечує надумані уявлення про селянство як про покірних, несвідомих, відсталих од цивілізації “свинопасів”. Він художньо підтверджує пророчу, мобілізаційну силу Шевченкового слова, послідовно трактуючи Т.Шевченка саме як народного поета (“Селянський король”), а не як співця лицарів-погоничів безладної юрби. Герой новели “Коваль Супрун” промовляє до ворожого міста й людей-однорумців, “змішуючи” свої та Шевченкові слова. Отже, дух Кобзаря живий, його слово, давно перехлюпнувши за береги книжок, злилося з голосом народу, є тією містичною силою, котра очищає, звеличує, “пориває” дух народу. Пишучи про це, Ю.Липа не уникає патетичних інтонацій, навпаки, шукає і точно знаходить їх. Призначення України бачить Ю.Липа в утвердженні морального імперативу селянства як серцевинної основи нації. Україна унікальна силою невтраченого зв’язку із землею, збереженого селянством. Патетика його новел-характерів, присвячених українському степовому селянству, звучить правдиво й переконливо у контексті селянського світу й героїчної епохи. При цьому Ю.Липа не

наївний, примітивний народник. Він – європеєць, людина високої освіченості, вписана в контекст високої західної культури. Важливо, що, сягнувши високостей західної культури, Ю.Липа зосереджує свій погляд на образі українського селянина, глибинно осмислюючи його і звеличуючи. Він відчував реальність, не намагаючись замінити її гаслами на взірць “загірної комуни”, “романтики вітаїзму”, “азіатського ренесансу” й “китайських ліхтариків” над Лопанню, як робив М.Хвильовий.

Феномен Ю.Липи, зокрема, його новелістична спадщина, руйнували й руйнують літературознавчі схеми, в яких чітко розмежовано “західників”, “європейців” і “народників”, селянська цивілізація зведена до осміяної “шароварщини” і т.д. Творчість Ю.Липи не вписується в жодну із цих схем, бо в них тісно пов’язана з монументальним характером українських селян, що їх створив письменник в новелах “Рубан” та “Коваль Супрун” та ін. творах “Нотатника”.

Можна стверджувати: художні характери селян у новелістиці Ю.Липи мають авторську естетичну й ідеологічну запрограмованість, без урахування і осмислення якої неможливо сформувані адекватні уявлення про його творчість у контексті української літератури ХХ століття.

Список літератури

1. Мороз В. Горіти надзвичайним світлом... // Юрій Липа. Збірник статей і матеріалів, приурочених 100-літньому ювілею. – Ів.-Франківськ. – 2000. – С. 62.
2. Гриценко О. Своя мудрість. Національні міфології та громадська релігія в Україні. – К. Український центр культурних досліджень. – 1998. – С. 139.

Левицкая Н.Е. «Святые рыцари» в прозе Юрия Липы /Н.Е.Левицкая// Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63), №1 Ч.2. – С. 258-263

В статье рассматриваются художественные образы сельских жителей в новеллистике Ю.Липы и проблемы литературного характера, изображенного в прозе писателя, переосмысление народного опыта характерообразования.

Ключевые слова: характер, характерообразование, новеллистика, жанр, принцип, монументализм.

Levyts'ka N.E. « Saints knights» in the shories of Juri Lipa /N.E. Levyts'ka // Scientific Notes of Taurida National V.I.Vernadsky University. – Series: Phylology. Social communications. – 2011. – V.24 (63), №1 P.2. – P. 258-263

Theses deals with analyse in the shories of Juri Lipa and problem of literary character and its formation by the way of underthinking folks experience of characteristic and becoming subjective character in extreme situation of national-patriotic movement between underbattle twenties, which respect in prose of writer.

Key words: character, characteristic, story, junr, princip, monumentalism.

Стаття надійшла до редакції 5 жовтня 2010 року